

10. Modern Çince Yazı Sisteminde Ses Bilgisinin Rolü¹**İsmigül CANTÜRK²****APA:** Cantürk, İ. (2025). Modern Çince Yazı Sisteminde Ses Bilgisinin Rolü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 146-157. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15681831>**Öz**

Çince im temelli yazı sistemi olması nedeniyle işaret, şekil veya semboller sözcüksel biçimbirimi temsil eder. Alfabetik yazı sistemlerinde dilin ses parçalarını temsil etmek için az sayıda soyut öge kullanılırken Çince sözcükler çok sayıda farklı görsel öge ile temsil edilir. Bu nedenle alfabetik dillerde okumayı öğrenmek sesletim becerilerine bağlıyken Çince okumayı öğrenmek sesletim becerilerden daha çok biçimsel ve görsel ayrımlar yapma becerilerine bağlıdır. Çince özellikle okuryazarlık açısından ses bilgisi, imbilgisine göre ötelenmiş ve arka plana atılmak durumunda kalmıştır. Yazı ile ses arasında sesletimi sağlayan bağ kurulmaya çalışılmış fakat im baskınlığı bunu mümkün kılmamıştır. Bu durum ses ve yazı birim arasındaki ilişkiyi anlamayı zorlaştırmıştır. Dilin en temel özelliklerinden olan ses bilgisi ile yazı sistemi arasındaki bağlantıyı anlamadan Çince yetkin okuryazar olmak mümkün değildir. Hem anadilde hem yabancı dil olarak okuryazar olmak için yazılı metinlerde yer alan sözcükleri uygun sesbilgisel, ortografik, morfolojik bilgi ve becerilerini kullanarak çözümlemek, ardından çözümlenen sözcükleri var olan sözcük dağarcıkları, önceki bilgileri ile birleştirmek gerekmektedir. Bu bağlamdan yola çıkılarak çalışmada Modern Çince ses bilgisi, yazı sistemi ve ortografi ile ses bilgisi arasındaki ilişki ayrıntılı şekilde incelenmiş ve ses bilgisinin okuma öğretiminde rolünü ele almak amaçlanmıştır. Betimsel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışmada, Çince ses bilgisi ve yazı sistemi arasındaki bağlantı daha anlaşılır hale gelmiş ve okuma öğretiminde yeri ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çince yazı sistemi, ses bilgisi, Çince okuma öğretimi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %20

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 04.10.2024-**Kabul Tarihi:** 15.06.2025-**Yayın Tarihi:** 17.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15681831>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü / Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Eastern Languages and Literature, Chinese Language and Literature (Ankara, Türkiye) **eposta:** ismigulavci@duzce.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-8827-3449>, **ROR ID:** <https://ror.org/04175wc52>, **ISNI:** 0000 0001 1710 3792, **Crossref Funder ID:** 501100010612

The Role of Phonology in the Modern Chinese Writing System³

Abstract

Chinese is a character-based writing system so signs, shapes or symbols represent lexical morphemes. While a small number of abstract elements are used to represent the sound parts of the language in alphabetic writing systems, Chinese words are represented by a large number of different visual elements. Therefore, while learning to read in alphabetic languages depends on articulation skills, learning to read in Chinese depends more on the ability to make formal and visual distinctions than articulation skills. In Chinese, especially in terms of literacy, phonology has been pushed aside and has had to be pushed to the background compared to articulation. An attempt has been made to establish a connection between writing and sound that provides articulation, but the dominance of signs has not made this possible. This situation has made it difficult to understand the relationship between sound and articulation. It is not possible to be a competent literate in Chinese without understanding the connection between phonology, which is one of the most basic features of the language, and the writing system. In order to be literate in both the mother tongue and a foreign language, it is necessary to analyze the words in written texts using appropriate phonetic, orthographic, and morphological knowledge and skills, and then combine the analyzed words with existing vocabulary and previous knowledge. Based on this context, the study examined Modern Chinese phonetics, writing system, and the relationship between orthography and phonetics in detail, and aimed to address the role of phonetics in teaching reading. In this study, which was conducted using descriptive research methods, the connection between Chinese phonetics and writing system became more understandable and its importance in teaching reading was revealed.

Keywords: Chinese writing system, chinese phonology, chinese reading

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %20
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 04.10.2024-**Acceptance Date:** 15.06.2025-**Publication Date:** 17.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15681831>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Dil sisteminin işleyişinde sesbilim, sözdizim, anlambilim ve kullanımbilim olmak üzere dört temel bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler dil ediniminde içselleştirilen bir dizi kural içerir. Sesbilim bir dilde konuşma eyleminin gerçekleşmesi ve okuma için seslerin sözcüklere ve tümcelere dönüşmesini sağlar. Okuma yazma, genel anlamda sözcükleri oluşturan harfleri veya birimleri seslere dönüştürerek çözümleme ve ardından anlamlandırma olarak ifade edilir ve okuma yazma sürecinde gerekli bu becerilerin her biri için birçok ön becerinin kazanılmasını da içerir. Bu ön beceriler ses bilgisi, sözdizim, anlambilim ve kullanımbilim açısından değerlendirilir. Sesbilgisel farkındalık, harf/hece bilgisi, dinlediğini anlama, yazı farkındalığı, sözcük bilgisi olarak sınıflandırılabilir (Wang vd., 2023, s.1682). Anadil öğretiminde erken okuryazarlık becerileri olarak kabul edilir ve okuma yazma öğretiminde önkoşul becerilerdendir. Yıllardır okuryazarlık becerileri için gerekli becerileri inceleyen çok sayıda çalışma yapılmış, teori ve model geliştirilmiştir. Fakat Çince okuryazarlık ve ses bilgisi çalışmaları alfabetik dillere göre sınırlı sayıda kalmıştır.

Çince 56 etnik grubun konuştuğu, çok sayıda yerel ağız ve lehçenin bulunduğu bir dildir. Wang Li (1985)'e göre Mandarin, Wu, Min, Yue ve Hakka olmak üzere beş temel ağız vardır. En büyük orana sahip olan Mandarin lehçesini halkın yüzde yetmiş beşi konuşmaktadır. Mandarin Yangzi Nehrinin kuzeyi ve güneybatısında konuşulur (akt. Jialing&Smith, 1997, s.1). Çince, im yazı sistemi nedeniyle tanımlanması ve sınıflandırılması en karmaşık dillerden biridir. Yazılı dil, logografik yazı olarak tanımlanır. Logografik yazı sisteminde bir yazı birimi dilin en küçük yapı parçası olan bir biçimbirime (morfem) karşılık gelir, Çince imler sesletime ilişkin ipucu barındırır da çoğu zaman ses parçasını temsil etmez. İmler, sesbilimsel işleme sürecine yapısal özelliklerine göre genel bir kural olmadan dâhil olur. Her bir Çince im bir hece ve anlama karşılık gelir. İmler aynı zamanda anlam ve heceden bağımlı veya bağımsız sesbilimsel değere de sahiptir. Bu durumun nedeni Çince yazı sistemi başlarda basit imler piktogram resim yazısı iken daha sonra çoğunlukla piktogramlarla bir araya getirilip anlam yüklenerek ideogramlara evrilmesidir (Taylor, 2002, s.40). Sonuç olarak soyut ifadelerde imleri şekillendirmenin zorluğu nedeniyle seslem bileşeni geliştirilmiştir. Söz temelli yazıda(speech-based script) imlerin yüzde seksen beşinde ses bileşeni bulunur ve bu bileşen imin sesletimine dair ipucu barındırır (DeFrancis, 1989). Çince ses bileşeni anlamsal parça ve ses parçasından oluşur. Bu nedenle DeFrancis (1989) Çince yazı sistemini biçim heceli /tek heceli dil (morphosyllabic) olarak tanımlar. Tarihsel süreçte seslerin değişimi ve lehçelerin etkisiyle ses parçalarının çoğu bütün sözcüğün sesletimini doğru verememektedir. Çince meydana gelen pek çok sesbilimsel değişiklik nedeniyle, birçok Çince imin ilk değerleri bugün kesin olarak belirlenememiştir. Sesteki değişiklik imlerdeki değişikliklerden daha fazla olmuştur.

Sesbilgisel beceriler alfabetik dillerde okuma ediniminde önemli bir beceridir. Bu beceri konuşma alt basamak bileşenleri hece, başlangıç, uyak ve fonemdir. Bu sesletim seviyeleri arasında gelişen bilişsel beceriler bütünüdür (Treiman & Zukowski, 1990, s.70). İngilizce ve alfabetik dillerde hece biriminde dili algılama becerisi en basit sesbilgisel farkındalık seviyesini temsil eder. Başlangıç-uyum (onset-rime) farkındalığı (örn. bat'ı /b/ ve /aet/ olarak ayırma, trap'teki /tr/ başlangıcını /aep/ uyağından ayırt etme yeteneği) çocuklarda biraz daha sonra gelişir. En gelişmiş sesbilgisel farkındalık seviyesi fonem birimindedir (örn. /r/ sesi olmadan trip tip'tir). Ses bilgisi, Çince gibi alfabetik olmayan yazı sistemlerini öğrenen çocuklar için sözcük okuma becerilerinin edinilmesinde de önemli iken alfabetik ses sistemlerini öğrenenlere göre daha az ölçüde önemlidir (Zhang&Robert, 2019, s. 164).

Ses bilgisi ile ilgili araştırmalar yapılmış ve dil yapısına göre sonuçlar değişiklik göstermiştir. Okuma edinimi için sesbilgisel farkındalık düzeylerinin göreceli önemi muhtemelen öğrenilecek dillere ve

ortografilere bağlıdır (Goswami, 1999). Özellikle, İngilizce yazı sistemi fonemik temellidir, oysa Çince yazı sistemi daha çok tek heceli olarak nitelendirilir, her Çince im hem bir morfemin hem de bir hecenin temsilini ifade eder. Konuşma dilindeki ses farkındalığı olan sesbilgisel farkındalığın İngilizcede okuma becerisini etkilediği bulunmuştur (örn: Parrila, vd., 2004). İngilizce sözcükler genellikle ünsüz kümeleri içerir ve bu durum İngilizce konuşanları okumayı öğrenmeden önce bile fonemik farkındalığa karşı duyarlı hale getirir (Cheung vd., 2001, s.233). Bu duruma en bilindik örnek olarak bir tane ünlü yedi tane ünsüzden oluşan “strenght” sözcüğü verilebilir. Bunun aksine, Çince sözcükler neredeyse hiç ünsüz kümesi içermez. Çince imler hece düzeyinde temsil edilir ve Çince im tanıma dolaylı olarak fonemik farkındalık gerektirmez (Siok & Fletcher, 2001, s.890). Yani sözcük ile sesletimi arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaz.

Çince dil yapısı

Modern Çince'de imlerin %80 ila %90'ının anlamsal-fonetik (semantic-phonetic) bileşimden oluştuğu tahmin edilmektedir (Taylor&Taylor, 1995). Bu oran yıllar boyunca artış eğiliminde olmuştur. Anlamsal parça⁴ (radikal) birleşik imlerde anlamsal bilgi verir, ses parçası ise sesletim bilgisi verir ve tek başına bir im olabildiği için bir hece olarak da söylenebilir ve tüm imin sesletim ipucunu taşıyabilir. Anlamsal ve sessel bilgilerin bulunduğu birleşik imlerde sesletim ilişkisi çeşitli biçimlerde olabilir (Ho&Bryant, 1997, s.128). Ses ipucu Çince'de oldukça çeşitlidir fakat güvenilir ve kurallı değildir. Zhou (1978)'a göre birleşik imlerin sadece yaklaşık yüzde 39'u güvenilir ses ipucu taşır. Bu yüzden yazı ve ses bağlantısı yazılı Çince'de şeffaf değildir (akt. McBride-C. &Ho, 2000). Yin (1991)'e göre ise yüzde 36'sı net sesletim bilgisi verir, yüzde 48'i kısmen, yüzde 16'sı hiç sesletim bilgisi vermez (akt. Shu&Anderson, 1997, s. 3). Çekim Çince'de önemsiz olduğundan, imler cümle içinde çeşitli bağlamlarda her zaman aynı kalır. İmler kare şeklinde çizgilerden oluşur ve görsel olarak karmaşıktır. Dahası, çok sayıda sesteş sözcük bulunur ve sesbilgisel bilgi bir imin anlamına erişmeye yardımcı olmak için yeterli değildir (Chou vd., 2009, s.2).

Örneğin;

	Sözcüğün parçaları		Birleşik sözcük
Modern biçimi	人 rén	言 yán	信 xìn
Anlam	İnsan	Söz, söylemek	Güven, mektup
	Ses parçası	Anlam parçası	

Tablo 1. 信 xìn sözcüğü (Branner, 2011, s.88)

"vurmak-打 dǎ, "itmek-推 tuī", "çekmek-拉 lā" ve "yakalama-抓 zhuā" sözcüklerin tümü "el-手" anahtar parçasını içerir ve anlam ipucu barındırır. "Anne-妈 mā", "küçük kız kardeş-妹 mèi, "abla-姐 jiě" ve

⁴ Bùjiàn 部件. Parça/anahtar parça, imleri oluşturan ve 'çizgi'den (bǐhuà 笔画) sonra gelen im temel yapı birimidir, İngilizce radical olarak çevrilir. Metinde bütünlük sağlamak Türkçe kullanıma uygun olması açısından radikal yerine parça sözcüğü kullanılmıştır.

⁵ Bǐhuà 笔画, Çin yazısında kalem kağıt üzerinden kaldırmadan bir seferde yazılan çizgidir. Diğer bir deyişle Çin yazısını oluşturan ek küçük biçimbirimidir. Örnek: (一). Türkçe "çizgi" veya "hamle" olarak kullanılabilir.

"büyükanne-奶nǎi" imlerinin hepsinde kadın anahtar parçası "女" bulunur.

"请qǐng", "晴qíng" ve "情qíng", imleri qing olarak sesletilen "青qīng" sesletim bileşeni içerir. "Anlamsal-sesletim bileşik imlerde sesletim bileşeni genellikle imlerin sağ veya alt konumunda yer alır (McBride-Chang, 2016).

Shao (2007)'e göre sesletim ve biçimbirim açısından yedi temel sözcük yapısı vardır.

*Tek sesletim tek anlamlı sözcük (单音单义字): "灸 Jiǔ yakı", 悼Dào yas tutmak anlamındadır, başka farklı kullanımları yoktur. Bu tür sözcük sayısı oldukça az ve özel alanlarda kullanılır.

*Çok sesletim + çok anlamlı sözcük (多音多义字): "打Dǎ vurmak, dövmek" "打dá onlarca" anlamında ve "量liáng değerlendirmek, ölçmek" "量liàng ölçü birimi" olarak kullanılır. Tonlama değiştiğinde biçim değişmeden anlam değişir.

*Tek biçim + çok sesletimli sözcük (异读字): "械" imi xiè veya jiè olarak sesletilir, "熟" imi shú veya shòu olarak sesletilir.

*Çok biçim + tek sesletim ve tek anlamlı sözcük (异体字): Almak anlamında kullanılan bu iki sözcük "拿, 擎擎" ná olarak aynı sesletilir.

*Biçim sadeleşmiş, aynı sesletim ve anlamlı sözcük (繁简字): "余 - 馀 - 餘" yú imi biçim olarak sadeleşmiş fakat imin anlam ve sesletimi aynı kalmıştır.

*Aynı sesletim + farklı anlamlı sözcük (同音字): "张" imi açık, bir dereceye kadar anlamında zhāng olarak sesletilir. "章" imi makale anlamında zhāng olarak sesletilir. "漳" imi özel isim olarak kullanılır ve zhāng olarak sesletilir.

*Biçim aynı ses ve farklı anlamlı sözcük (同形字): "乘" imi Chéng olarak sesletildiğinde binmek anlamına, Shèng olarak sesletildiğinde tarihi kayıtlar anlamına gelir (Shao, 2007, s.91-92).

Gerek anadil gerekse yabancı dil olarak Çince öğretimlerinde öğrencilere anahtar parçalara ve ses biçim özelliklerine dikkat edilerek eğitim verildiğinde, anlam ipuçlarına göre bilmedikleri sözcükleri tahmin edebilirler. Ayrıca parçalar öğrencilerin imleri ezberlemedeki bilişsel yükü azaltmalarına yardımcı olur çünkü parçalara aşinalık her vuruşu hatırlama ihtiyacını en aza indirir. Fakat aynı durum ses parçası için geçerli değildir.

Öğrencilerin genellikle kendi başına bağımsız bir im olan fonetik bileşeni tanıyabilmeleri için bir dizi Çince im hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Anahtar parçalarda olduğu gibi, öğrenciler de fonetik unsurlarla ilgili açık öğretimden faydalanırlar, böylece bunları fark ederler ve imleri ezberlerken kullanırlar. Okuryazarlık yetenekleri arttıkça ve bir imlerin çeşitli kısımlarını (vuruşlar, vuruş sırası, kökler ve bir imlerin fonetik bileşenleri) fark etme becerileri öğretildikçe, öğrenciler Çince imleri oluşturan çok sayıda yinelenen biçimlerin farkına varırlar. Öğrenciler im ses ve biçim bileşenlerini öğrenirken sıralama, grupta, sınıflandırma, neyin eksik olduğunu veya neyin aynı veya farklı

olduğunu belirleme, ezberleme ve bulmaca çözme gibi biliş ve kavramaya katkıda bulunan üst düzey düşünme becerileri gelişir.

Çince Sesbilgisel Yapı

Çince ses bilgisi, 1700 yıl önce üçüncü yüzyılda kafiye kitaplarının ortaya çıkmasıyla çalışılmaya başlanmıştır. Ses bilgisi çalışmaları üç döneme ayrılır: 20 yüzyıldan önce geleneksel edebiyat, 20 yüzyıldaki standartlaştırma çalışmaları ve 1950'lerin sonundan itibaren yeni dönem. En etkili sesletim yöntemi fanqie 反切, M.Ö 600'lerde kullanılmaya başlanmıştır. Klasik Çince imlerin sesletimi ve sözcükleri birbirinden ayırmak için bu yöntem kullanılmıştır. Bir imin ilk sessiz ve son ünlü sesini farklı iki imin birleştirilmesi ile tanımlayarak kullanılmıştır. Bu yöntem ile bir imin sesletimi iki başka imle gösterilir. Fanqie yönteminde sesler parçalara ayrılarak okunur. Bir imin ön ses ve son seslerinin parçalara ayrılarak çözümlenmesi sesbilim çalışmalarını arttırmıştır. Örneğin: Fanqie yöntemine göre Doğu anlamındaki 东 sözcüğü 得 de iminin “d” sesli harfini ve gong 公 iminin “ong” hecesini alarak d+ong dong olarak birinci tonda sesletilir (Pulleyblank, 1999, s.105.).

Bir diğer hece çözümleme Shěn yuē⁶沈约 (441-513 M.Ö) zamanında yapılmıştır. Ünlü kafiye/uyak sözlüğü Qiè yùn⁷切韵 601 yılında derlenmiş, her imin sesletimi ton ve fanqie ile belirlenmiştir. Qieyun Çince ses bilgisinin tarihini anlamak için önemli bir eserdir (Wang & Sun, 2015, s.554-555).

Ses Bileşenleri

Sesbirim (fonem) ve hece olmak üzere iki temel ses bileşen bulunur.

Sesbirim

Sesbirim olan tek ses diğer ses parçaları ile birleşip anlamlı sözcüğü oluşturur, sesbirim bir sözcüğü diğer sözcükten ayıran bir ses birim ve harf olarak ifade edilir. İngilizce ve Türkçe gibi alfabetik dillerde kurallı bir düzen bulunur ve harfin ya da sesin yeri sözcüğün anlamını değiştirir. Örneğin; lot, rot (Taylor, 2002). Çince ise 不Bù ve 铺Pù (Kuo, 2007, s.37) örnek olarak verilebilir.

Çince Hece yapısı Modern Çince hece sistemi için dilbilimciler çeşitli yapısal çözümler getirmişlerdir.

Baxter'a göre Çince hece yapısı üç kısma ayrılmaktadır:

1. Baş harf, sessiz harf
2. Son hece sesli, baş harften sonraki tüm biçimleri içerir. Sonraki hece kendi içinde üçe ayrılır: orta (介音), asıl ünlü harf (主要元音) ve hece bitişi (韵尾)
3. Tone 声调 (Baxter, 1992, s.6)

⁶ Shen Yue (502-557) tarihçi ve şair olarak tanınır. Klasik Çin şiirinin yapısını şekillendirmiş, uyak ve kafiye düzenini belirlemiş ve Çin şiirinde dört tonu kullanarak daha ritmik, melodik ve duygusal şiirlerin yazılmasını sağlamıştır.

⁷ Sui Hanedanı (581-618) zamanında Lu Fayan (陆法言) tarafından derlenmiş uyak sözlüğüdür. Song Hanedanı (960-1279) zamanında 1008 yılında Guǎng yùn (广韵) sözlüğü olarak genişletilmiştir. Çince fonoloji çalışmalarının temel kaynaklarıdır.

Tek heceli bir sözcük hece başlangıcı ve uyak olmak üzere iki başlıca bileşenden oluşur. Baş harf ve son harf kendi içinde farklı özellikte bileşenlere ayrılabilir. Yazı sistemleri genel olarak sesbilgisel/fonogram sistem (alfabetik ve hece tablosu) ve logografik sistem (logogram) olarak sınıflandırılır (DeFrancis, 1984 s.42). Alfabetik sistemde her bir harf bir sese karşılık gelir ve İngilizcede 26 harf 44 seslemi (foneme) temsil eder. Bu yüzden harf-ses ilişkisi çok çeşitli, karmaşık ve düzensizdir. Hece tablosu sisteminde ise her bir hece işareti bir heceyi temsil eder. Japoncadaki hece işaret tablosu buna örnek gösterilebilir. Japonca Kana hece tablosunda 11 farklı heceyi temsil eden şekil bulunur ve Hiragana, Katakana olarak üzere iki farklı biçimi vardır. Çince ise Çince imler logogramdır ve her biri bir biçimbirimdir (morfem) (Taylor, 2002). Bir biçimbirim anlamlı sözcük veya anlamlı bir sözcüğün parçası olabilir.

Çince baskın ses parçası ton hecesi iken yazı parçası logogram yanı Çince imlerdir. Çince hece baş harf (initial), son ve ton olarak ayrılabilir. Baş sessiz harf b/m gibi, son harf o/u gibi tek harf olabildiği gibi ia/ei gibi çift sesli harf olabilir ve duruma göre son genizsi ses-n, -ng gelebilir (Li&Thompson, 1981).

Hece, ses birimden daha geniş ağzın tek hareketi ile söylenen ses parçasıdır. Alfabetik dillerde harfler heceleri heceler sözcükleri oluşturur. Türkçede birçok tek hece anlamlı birer sözcüktür. İngilizcede de aynı şekilde go ve Çince he tek hece ve anlamlı sözcüktür. Bir hece bir sesli harf ve ek olarak birkaç sessizden oluşabilir. Örneğin; go (bir sesli, bir sessiz) ve strength (bir sesli ve birçok sessiz).

Hecelerin sayısı ve biçimsel özellikleri çok çeşitlidir. İngilizcede yüzlerde farklı hece varken, Modern Çince'de 1.277 hece (ton dâhil) vardır (DeFrancis, 1984, s.42.). Türkçede ise tam tersi hece sayısı oldukça azdır.

Çince hece yapısı Shao (2007)'e göre aşağıdaki parçalara ayrılmıştır.

1. Temel ses 韵腹ünlü ses (元音): 乌 wu 鱼yu
2. Baş ses韵头 + merkez ses 韵腹 ünlü+ünlü (元音+元音): 蛙wa 窝 wo
3. Temel ses 韵腹 + son ses韵尾 ünlü +ünlü (元音+元音): 爱 ai 欧 ou
4. Temel ses 韵腹 + son ses韵尾 ünlü+ünsüz (元音+辅音): 恩 en 因 yin
5. Baş ses 韵头 + merkez ses韵腹 ünlü+ünlü+ünlü (元音+元音+元音): 药 yao 右you
6. Baş ses韵头 + merkez ses韵腹 + son ses 韵尾 ünlü+ünlü+ünsüz (元音+元音+辅音): 养 yang 永yong

Çince ünsüz seslerinin sayısı konusunda fikir ayrılığı vardır. Bazı araştırmacılar ünsüz seslerin yirmi bir olduğunu kabul ederken, bazıları yalnızca on dokuz olduğunu söyleyerek buna katılmamaktadır. Duanmu'ya (2007, s.23) göre, "Standart Çince on dokuz ünsüz vardır. Ayrıca, üç damaksıl ve bazı hece ünsüzleri vardır." Defrancis (1984) ve Shao (2007, s.27) göre yirmi bir ünsüz vardır."

Çift dudsaksıl	Dişsil	Üstdişsil	Damaksıl	Dilüstü	Dilönü damaksıl	Dişyuvasil
b	f	d	g	J	zh	z
p		t	k	q	ch	c
m		n	h	x	sh	s

		l			r	
--	--	---	--	--	---	--

Tablo 2. Ünsüz pinyin tablosu (Shao, 2007, s.28,29).

Modern Çince ünlüleri şu şekilde ayrılabilir; altı basit ünlü (a,e,i,o,u,ü), on üç bileşik ünlü (ai, ao, ei, ia, iao, ie, iou, ou, ua, uai, üe, uei, uo), on altı nasal ünlü (sekiz ön nazal: an, en, ian, in, uan, üan, uen, ün; sekiz arka burun: ang, eng, iang, ing, iong, ong, uang, ueng). Başlangıç (ünsüzler) ve bitiş (ünlüler) sesleri toplam elli altı (56) temel ses oluşturur. Başlangıç ve bitiş harflerinin kombinasyonları ve özel durumları ile 411-413 olası kombinasyonla sonuçlanır. Mandarin Çincesinin dört tonunu buna uygularsak, toplamda yaklaşık 1.600 benzersiz hece elde ederiz (Odinye, 2012, s.55).

Shao (2007) ise ünlü harfleri üç şekilde sınıflandırmış, toplam 39 ünlü bileşimi olduğunu ifade etmiştir.

Tek ünlüler单元音韵母: a, o, e, i, u, ü, i

Çift ünlüler复元音韵母: ai, ei, ao, ou, ia, ie, ua, uo, üe, iao, iou, uai, uei

Nazal burun yoluyla çıkarılan ünlüler鼻韵母: an, en, in, ün, ian, uan, üan, uen, ang, eng, ing, ong, iang, uang, iong, ueng.

Ton

Çince tonlamalı bir dildir. Modern Çince'de dört ton (平, 上, 去, 入) ve bir tane tonsuz ses bulunur. Her ton iki farklı tona ayrılır, böylelikle sekiz tonlama ortaya çıkar. Lehçelerde ton sayısı daha fazladır. (Kuo, 2007). Aynı hece farklı ton ile farklı anlam kazanır. Yaklaşık 400 farklı hece 1,600 muhtemel ton seslemine karşılık gelebilir, her bir hece 4 tonda sesletilmediği için 1300 seslem görülür (Taylor, 2002). Çoğu hece Çince'de birden fazla tonla temsil edilebilir (Duanmu, 2007). Bu nedenle, ton olmadığında bir hecenin sesbilgisel yapısını bilmek, onun dildeki ve dolayısıyla basılı metindeki anlamını ayırt etmede etkili değildir.

Alfabetik dillerde bir ses parçası doğrudan sesi veya heceyi temsil ederken logografik dillerde anlam, ses aracılığıyla biçimbirimi temsil eder. Başka bir deyişle bir im, biçimbirimi oluşturur ve bu biçimbirim konuşmada ton hecesine karşılık gelir, ton hecesinin sesletimi biçimbirimin temsil ettiği im ile bağlantılıdır. Örneğin sayı olan on sözcüğü “shi” hecesi ve tonu ikinci/yükselen ton ile biçimbirimi olan 十 imini temsil eder (Taylor, 2002). Bu durumda yerel ağızlarda çok sayıda ime atanan farklı hece ve tonlamaya neden olur. Bir tonun yanındaki hecenin tonu ile etkileşime girerek değişmesine ton kayması denir. Bir sözcükte arka arkaya iki tane üçüncü ton varsa üçüncü ton değil ikinci ton olarak okunuyor. Örneğin; 你好 Nǐ hǎo sözcüğünün ilk imi sesletimde ikinci ton olarak okunur (Kuo, 2007, s.42).

Sesbilgisel farkındalık ve Çince okuma

En genel tanımıyla yazılı sembollerden anlam çıkarma süreci olarak tanımlanan okuma, birçok bilişsel ve dilsel beceriyi içerisinde barındıran karmaşık bir görevdir (Gough ve Tunmer, 1986; Tunmer, 2008). Okuma temelde iki ana boyuttan oluşur. Bunlar; sözcük çözümleme/kodlama ve anlamadır. Sözcük çözümleme en genel tanımıyla yazılı sembolleri seslere dönüştürebilme becerisi, anlama ise çözümlenen sözcüklere ve sembollere anlam yükleme olarak tanımlanmaktadır (Hoover ve Gough, 1990). Burada

ifade edilen semboller yazı sistemine göre değişir ve alfabetik olmayan dillerde yazılı sembol ile sesbirim ilişkisi belirsizdir. Çince okumayı öğrenmek çok sayıda bilişsel ve üstbilişsel beceri gerektiren karmaşık bir süreçtir. Sesbilgisel farkındalık, morfolojik farkındalık, ortografik farkındalık, hızlı otomatik isimlendirme hem alfabetik diller hem Çince okuma edinimi için özellikle gereklidir (McBride-C. & Manis, 1996). Fakat Çince ve alfabetik dillerde bunların rolü değişiklik gösterir. Fonetik farkındalık İngilizce okumada daha önemli rol oynadığı, morfolojik farkındalığın Çince okuma öğretiminde daha önemli olduğu tartışma konusu olmayı sürdürmektedir (Zhou, vd., 2014; McBride-C. vd., 2004). Sesbilimsel farkındalık, sesi tanıma ve farkında olma durumudur. Konuşma dilinde ses yapısı, sesleri algılar ve sesleri ayırt eder. Okul öncesindeki çocuklar bile uygun resmi işaret edebilir, bunu sözcüklerin ses yapılarının farkında olmadan da yapabilirler.

Sesbilgisel farkındalık okuma başarısının en önemli etkenlerinden biridir. Sesbilimsel farkındalık, sözcüğü oluşturan birimlerin farkına varılması olarak tanımlanabilir. Benzer seslere sahip olan sözcükleri eşleştirmek, seslerin yerini tayin etmek sesbilimsel farkındalık becerilerindendir. Örneğin; zar, zir (z başta), taş-yaz(a ortada), diz-tuz(z sonda). Sözcük içindeki birimleri tanımak, ortada, sonra, başlangıç sesleri ayırmak, sözcükteki sesbirimleri saymak gibi beceriler olarak sayılabilir. Hece biriminde dili algılama ve yönetebilme yeteneği en basit sesbilgisel farkındalık seviyesini temsil eder. Başlangıç-uyum farkındalığı (örn. bat'ı /b/ ve /aet/ olarak ayırma yeteneği, trap'teki /tr/ başlangıcını /aep/ uyağından ayırt etme yeteneği) çocuklarda biraz daha sonra gelişir. Sesbilgisel farkındalığın en gelişmiş seviyesi fonem birimindedir (örn. /r/ sesi olmadan trip tip'tir) (McBride-Chang vd., 2004,s. 94).

Çince im bir morfeme ve heceye karşılık gelir; Çince'de temel konuşma birimi hecedir; Çince temelde biçim-hecelidir (McBride-Chang vd. 2004). Çince ses bilimsel farkındalık ise genellikle hece farkındalığını, başlangıç-zaman önses-sonses farkındalığını, sesbirim farkındalığı ve ton işleme becerilerini içerir (örneğin, Ho ve diğerleri 2000; Li ve Ho 2011; Zhou ve diğerleri 2014). Fakat daha önce de belirtildiği üzere çoğu im seslem parçası ve anlamsal parçasından oluşan bileşik imlerdir. Çince imlerin fonetik kökü, tüm imlerin hece veya başlangıç/uyak bilgisini gösterirken, bir Çince imdeki hiçbir parça herhangi bir sesi temsil etmeyebilir. Bunun aksine, İngilizce'deki bir sözcük, harflerle veya harf birleşimleriyle temsil edilen sesleri bir araya getirerek telaffuz edilebilir. Bu nedenle, bazı araştırmaların önerdiği gibi, hece farkındalığı, Çince im tanımayla sesbirim farkındalıktan daha yakından ilişkilidir (örneğin, McBride-C., vd., 2004). Üstelik Çincenin tonlu bir dil olması nedeniyle tonal işleme becerileri okuma öğreniminde önemli bir rol oynamaktadır (So ve Siegel 1997). Aynı sesbirim bileşenlere sahip birçok Çince imler genellikle sesteş veya kısmi sesteş sözcüktür ve bu nedenle, sesletim ve tonlama doğru anlama ulaşmayı sağlar. Sonunda bu süreç Çince tek bir yazım düzenine yardımcı olur ve hem sesletim hem de sesbirim işlemeyi kolaylaştırır (Li ve Ho 2011).

Sesbilgisel farkındalık ile Çince okumayı öğrenme arasında bir ilişki olabileceğinin yazı sistemi dışında bir diğer nedeni, 1950'lerden beri bazı küçük çocukların okula başladıklarında fonetik bir sistem aracılığıyla Mandarin okumasıyla tanıştırılmış olmalarıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki tüm 6 yaşındaki çocuklara Çince karakterleri öğrenmeye başlamadan önce alfabetik bir yazı (Pinyin) okumaları öğretilir ve Tayvan'daki öğrenciler Çince karakterleri okumayı öğrenmeye başlamadan önce birinci sınıfın ilk on haftasında Zhu-Yin-Fu-Hao öğrenirler. Zhu-Yin-Fu-Hao (kelimenin tam anlamıyla "fonetik telaffuzun sembolleri"), bir fonemin benzersiz bir karakterle temsil edildiği Pinyin'e benzer bir fonetik yazıdır (Pinyin'de yazılı semboller Latin alfabesindeki harflerden oluşur). Pinyin sisteminin devreye girmesi ile yazı ve ses arasında bağlantı kurulmasını sağlamıştır. Okuldaki ilk yılın ilk birkaç haftasında öğrenilmesine rağmen çocuklar ilkokul yılları boyunca Zhu-Yin-Fu-Hao kullanmaya devam ederler.

İlkokul ders kitabında yeni bir karakter görüldüğünde, her zaman Zhu-Yin-Fu-Hao'daki temsili eşlik eder. Zhu-Yin-Fu-Hao'nun öğrenilmesiyle ortaya çıkan artan sesbilgisel farkındalığın, çocukları Çince karakterlerin içerdiği fonetik ipuçlarını daha fazla kullanmaya teşvik etmesi de mümkündür (Hanley, vd., 1999)

Sonuç

Çince, yazılı sembollerin sözcüksel morfeimleri temsil ettiği logografik yazı sistemidir. Alfabetik bir dilde, dilin sesbilgisel yapısını temsil etmek için az sayıda soyut öge kullanırken, Çince gibi alfabetik olmayan dillerde sözcüklerin sesbilgisel yapısı çok sayıda farklı görsel imle ve sembolle temsil edilir. Alfabetik bir dilde okumayı öğrenmenin sesbilgisel beceriye bağlı olması mümkünken, Çince okumayı öğrenmenin sesbilgisel becerilerden çok, yazı sistemi ve morfolojik özelliklere bağlı olarak görsel ayrımlar yapma yeteneğine bağlı olması mümkündür. Sesbilgisel farkındalık birçok alfabetik dilde okuma gelişimini destekleyen önemli bir beceridir. Ancak sesbilgisel farkındalığın gelişimi ve bunun okuma gelişimi ile ilişkisi, dil yapısı ve yazı sistemi ile bağlantılıdır. Çince sesbilgisel farkındalık becerilerinin gelişmesi yazı sistemini ve ses bilgisini anlamakla mümkündür. Dolayısıyla, bir dildeki okuma becerilerinin önemli sesbilgisel etkenleri, başka bir dildeki okuma becerilerinin en iyi etkenlerinden olmayabilir. Çince yazı sisteminde, sesbilgisi bu açıdan farklı bir yere sahiptir. Diğer tüm dilsel becerileri etkilemektedir.

Sonuç olarak, Çince im okuma ile sesbilgisel farkındalık arasında önemli doğrusal ilişki olmasına rağmen, morfolojik özelliklerden bağımsız olarak sesbilgisi okuma becerisinin birincil ön becerisi olarak kabul edilmez. Çinli çocuklarda sesbilgisel farkındalık ile okuma arasındaki ilişkinin, alfabetik dilde okumayı öğrenen İngiliz çocuklarındakinden çok daha az olduğunu çoğu çalışma göstermiştir. Bunun, sesbilgisel farkındalık ile İngilizce okumayı öğrenme arasındaki ilişkiye dair farklı teoriler geliştirilmesini sağlamış olsa da Çince için durum değişken sonuçlar ortaya koyabilir. Bu durumun ana nedeni araştırmada açıklanan Çincenin yazı ile ses sistemi arasında şeffaf bir doğrudan bağ olmamasıdır. Çince imlerdeki biçimbirimler, konuşmadaki ses birime eşleşmez, bu nedenle sesbilgisel farkındalığın Çince okuma yazma öğretimine doğrudan katkıda sağlamadığı ancak dolaylı şekilde yazı sistemini, morfolojik ve ortografik yapıyı anlamakla mümkün olduğu sonucuna varılabilir. Fonetik radikal farkındalık, karakterlerin ortografik farkındalığının sadece bir parçasıdır ve kendi başına, sınırlı dil yeterliliğine sahip öğrencileri için bileşik karakterin ortografik gösterimini etkinleştiremeyebilir fakat öğrencilerin işini kolaylaştırabilir.

Sonuç olarak, yukarıda sunulan tüm bilgiler düşünüldüğünde, sesbilgisel becerilerin okuma öğretiminde etkileri olduğu açıktır. Konuya ilişkin yapılan alan yazın taramalarında çalışma sonuçları değişkenlik göstermekle birlikte Çincenin im yazı sisteminde ses bilgisi çeşitli boyutları ile yer alır ve her durumda ortografik özellikler baskın şekilde dil becerilerini şekillendirir.

Kaynakça

- Branner, D.P (2011). *Phonology in Chinese Script and Its Relationship to Early Chinese Literacy*. İçinde Li, F. & Branner, D. P. (ed.). *Writing and Literacy in Early China: Studies from the Columbia Early China*, University of Washington Press.
- Baxter, W. H. (1992). *A Handbook of Old Chinese Phonology*. Mouton de Gruyter.
- Cheung, H., Chen, H.-C., Lai, C. Y., Wong, O. C., & Hills, M. (2001). The development of phonological awareness: Effects of spoken language experience and writing system. *Cognition*, 81, 227–241.
- Chou, T.-L., Chen, C. W., Fan, L. W., Chen, S., Y. & Booth, J. R. (2009). Testing for a cultural influence on reading for meaning in the developing brain: the neural basis of semantic processing in Chinese children. *Frontiers in Human Neuroscience*, 3, 1-9.
- DeFrancis, J. (1984). *The Chinese Language: Fact and Fantasy*. University of Hawaii Press.
- DeFrancis, J. (1989). *Visible Speech: The Diverse Oneness of Writing Systems*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press.
- Duanmu, S. (2007). *The Phonology of Standard Chinese* (2nd edition). New York: Oxford University Press.
- Gough, P. B., & Tunmer, W.E. (1986). Decoding, reading and reading disability. *Remedial and Special Education*, 7, 6-10.
- Goswami, U. (1999). The relationship between phonological awareness and orthographic representation in different orthographies. İçinde; M. Harris & G. Hatano (ed.), *Learning to Read and Write: A Cross-Linguistic Perspective* (pp. 134–156). New York: Cambridge University Press.
- Hanley, F.J & Tzeng, O. & Huan H. S. (1999). Learning to read Chinese içinde: M. Harris, & Hatano G. (ed.) *Learning to Read and Write: A Cross-linguistic perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Ho, C. S.-H. & Byrant, P. (1997). Learning to read Chinese beyond the logographic phase. *Reading Research Quarterly*, 32, 127-289.
- Ho, C.S. H., Law, T. P.S. & Ng. P. M. (2000). The phonological deficit hypothesis in Chinese developmental dyslexia. *Reading and Writing*, 13 (1-2), 57-79. doi: 10.1023/A: 100804092266
- Hoover, W. A., & Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 2, 127–160.
- Jialing, W. & Smith N. (1997). *Studies in Chinese Phonology*, De Gruyter Mouton. https://www.google.com.tr/books/edition/Studies_in_Chinese_Phonology Erişim tarihi: 18.05.2024
- Kuo, C.C. (2007). Phonetic and Phonological Background of Chinese Spoken Language, içinde: Lee, C.-H., Li, H., Lee, L., Wang, H. & Huo, Q., *Advances in Chinese Spoken Languages Processing*. Word Scientific.
- Li, C. N. & Thompson, S. A. 1981. *Mandarin Chinese. A functional reference grammar*. Los Angeles: California University Press.
- Li, W. S., & Ho, C. S. H. (2011). Lexical tone awareness among Chinese children with developmental dyslexia. *Journal of Child Language*, 35(04), 793-808.
- McBride-C., C. & Manis, F.R. (1996). Structural invariance in the associations of naming speed, phonological awareness, and verbal reasoning in good and poor readers: A test of the double deficit hypothesis. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal* 8: 323-339
- McBride-C., C., & Ho, C. S. H. (2000). Developmental issues in Chinese children's character acquisition. *Journal of Educational Psychology*, 92, 50-55.
- McBride-C., C., Bialystok, E., Chong, K. K. Y., & Li, Y. (2004). Levels of phonological awareness in three cultures. *Journal of Experimental Child Psychology*, 89(2), 93–111.

- McBride, C., Bialystok, E., Chong, K. & Li, Y. (2004). Level of phonological awareness in three cultures. *J. Experimental Child Psychology* 89: 93-111.
- McBride-C, C. (2016). *Children's Literacy Development A Cross Cultural Perspective on Learning to Read and Write*. Routledge.
- Odinye, S. I. (2015). Phonology of Mandarin Chinese: A Comparison of Pinyin and Ipa. *Quarterly Journal of Chinese Studies*; Xiamen University, 4 (2): 51-58.
- Parrila, R., Kirby, J. R., & McQuarrie L. (2004). Articulation rate, naming speed, verbal short-term memory, and phonological awareness: Longitudinal predictors of early reading development? *Scientific Studies of Reading*. 8(1), 3-26.
- Pulleyblank, E. G. (1999). Chinese Traditional Phonology. *Asia Major*. 12(2), 101-137.
- Shao, J. (2007). *Xiandai Hanyu Tonglun*. Shanghai Jiaoyu Chubanshe.
- Siok, W. T., & Fletcher, P. (2001). The role of phonological awareness and visual-orthographic skills in Chinese reading acquisition. *Developmental Psychology*, 37(6), 886-899.
- Taylor, I. (2002). Phonological Awareness in Chinese Reading, içinde; Wenling, Li. vd. *Chinese Children's Reading Acquisition: Theoretical and Pedagogical Issues*. Springer.
- Taylor, I & Taylor M. M. (1995). *Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese*. John Benjamins. https://www.google.com.tr/books/edition/Writing_and_Literacy_in_Chinese_Korean Erişim tarihi: 25.12.2024
- Treiman, R., & Zukowski, A. (1990). Toward an understanding of English syllabification. *Journal of Memory and Language*, 29, 66-85.
- Tunmer, W. E. (2008). Recent developments in reading intervention research: Introduction to special issue. *Reading and Writing*, 21, 299-316.
- Wang, L, Liu, D., Xiang, J., Lin, D. (2023). The dynamic relationship between phonological awareness, morphological awareness and character reading in chinese early readers: a three-year longitudinal study. *Reading and Writing* 37:1681-1702
- Wang, W.S-Y., Sun, C. (2015). *Oxford Handbook of Chinese Linguistics*. Oxford Universty Press.
- Wang, L. (1985). *Hanyu Yuyin Shi*. Chinese Social Sciences Press.
- Zhang, H. Robert, L. (2019). The role of phonological awareness and phonetic radical awareness in acquiring Chinese literacy skills in learners of Chinese as a second language. *System* 81: 163-178.
- Zhou, Y., McBride-Chang, C., Law, A. B. Y., Li, T., Cheung, A. C. Y., Wong, A. M. Y., & Shu, H. (2014). Development of reading-related skills in Chinese and English among Hong Kong Chinese children with and without dyslexia. *Journal of Experimental Child Psychology*, 122, 75-91.